

บทที่ '1

ปฐมนิเทศการเรียนการสอนและธรรมชาติวิชาประวัติศาสตร์

ข้อความเบื้องต้น

โดยเหตุที่ผู้เขียนได้มีประสบการณ์เนื่องจากได้คลุกคลีเกี่ยวกับการสอนนักเรียน รวมทั้งการออกไปนิเทศการฝึกสอนของ นิสิตนักศึกษาเป็นเวลาหลายปีมาโดยตลอด จึงเป็นเหตุทำให้ได้พบความจริงเกี่ยวกับสภาพและบรรยากาศการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมทั่ว ๆ ไปรวมทั้ง วิทยาลัยและมหาวิทยาลัยบางแห่งเท่าที่เป็นมาจนถึงปัจจุบันว่า “ทั้งผู้เรียนและผู้สอนไม่ค่อยจะเข้าใจความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติวิชาประวัติศาสตร์คืออะไร มีความหมายขอบเขต และมีคุณค่าหรือไม่เพียงไร ตลอดจนประโยชน์ของการศึกษาหาความรู้ จากสิ่งที่เรียกว่า “ประวัติศาสตร์” นั้นว่ามีอะไรบ้าง และการจะแสวงหาประโยชน์ คือ ความรู้ความจริงตลอดจนคุณค่าในทางประวัติศาสตร์นั้นควรทำอย่างไรและโดยวิธีใด วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Method) ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการแสวงหาความรู้ความจริงในทางประวัติศาสตร์อย่างชาญฉลาด ก็ไม่ค่อยจะรู้จักหรือนำมาใช้กันมากนัก

ความจริงอีกประการหนึ่งที่ได้พบก็คือ ผู้เรียนดีและมีความสามารถมักจะตั้งคำถามต่อผู้สอนเสมอ ๆ ว่า “ประวัติศาสตร์คืออะไร” หรือ “เราจะเรียนไปทำไม” ไม่เห็นน่าเรียนเลยเพราะเรื่องราวในประวัติศาสตร์เต็มไปด้วย พ.ศ. และเรื่องที่จะต้องท่องจำแทบทั้งสิ้น ใช้ไม่ได้และไม่มีประโยชน์ต่อชีวิตประจำวันแต่อย่างใดเลย” จึงนับเป็นต้น ซึ่งผู้สอนส่วนใหญ่ก็ให้ความกระจ่างในเรื่องนี้ไม่ได้ หรือได้ไม่ค่อยดี และไม่เคยมุ่งตระหนักในความจริงถึงศักดิ์ศรีและหน้าที่ในฐานะครูสอนวิชาประวัติศาสตร์ แต่อย่างใดเลยว่า ทุกครั้งที่ได้เกิดเหตุการณ์ดังกล่าวข้างต้นนั้นเท่ากับครูประวัติศาสตร์ (ซึ่งไม่เข้าใจและไม่มีวิญญานนักประวัติศาสตร์เลย) ได้ทำลายคุณค่าและความสำคัญของประวัติศาสตร์” ซึ่งเป็นวิชาการที่สำคัญแขนงหนึ่งของโลกดังที่ท่านผู้รู้และนักปราชญ์ของโลกได้กล่าวไว้ว่า “ประวัติศาสตร์เป็นรากฐาน หรือแก่นแท้ของวิชาการ 3 แขนง มีวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมนุษย-

ศาสตร์” และที่สำคัญก็คือครูไม่เคยได้เฉลียวใจว่าบทบาทบางประการของครูได้ทำลาย ความเชื่อและการมีศรัทธาในวิธีการประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติเพิ่มขึ้นอีก 1 คน และจะเพิ่มขึ้นทีละคนทีละคนจนยากที่จะประมาณความเสียหาย อันครุณณ์นี้ ได้ก่อให้เกิดชนต่อวงการประวัติศาสตร์ ทั้งนมมลูฐานเบื้องต้น เนื่องจากไม่มีประสบการณ์และการไม่รู้เท่าความจริงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ อันที่จริงครุณณ์นี้ควรจะโต้ทบทวนว่า ก่อนที่จะยึดอาชีพเป็นครูประวัติศาสตร์ “อาจารย์” ในวิทยาลัยและมหาวิทยาลัย ได้เคยเตือนสติและให้ข้อคิดไว้ว่า “เธอจะต้องออกไปเป็นครูที่จริงพยายามอย่างสุดฝีมือสุดความคิดและความสามารถที่จะสร้างสรรค์และพัฒนาผู้เรียนให้เป็นทรัพยากรกำลังคนที่มีคุณภาพ และคุณค่าแก่รัฐชาติให้จงได้ จงอย่าสักแต่จะสอนแต่เนื้อหาตามหลักสูตรอย่างที่เป็นมา และถ้าเธอแน่ใจว่าไม่มีความรัก ความศรัทธาตลอดจนไม่มีอุดมการณ์ที่ต่อวิชาชีพ “ของการเป็นครู” จงอย่าเป็นครูเพราะผลร้ายจะเกิดขึ้นแก่เด็กในชั้นปลาย นั่นก็คือการเป็นฆาตกรในทางวิชาการอันเนื่องจากการสร้างกำลังคน ที่ไม่มีคุณภาพและคุณค่าในทางจิตใจ และไม่มีความสามารถออกไปสู่โลกภายนอกซึ่งจะไม่เป็นและไม่ก่อประโยชน์อันใดให้แก่ชาติบ้านเมือง

ความจริง ประการต่อมาที่ได้พบก็คือการมีปัญหาในกระบวนการเรียน การสอนประวัติศาสตร์เท่าที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเต็มไปด้วยความน่าเบื่อแต่ไม่เป็นการพัฒนาสติปัญญาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ให้บังเกิดแก่ผู้เรียนแต่อย่างใดเลย อันครุณณ์นี้ไม่ใช่แต่จะมีความรู้สึก (คือ 1 มีศาสตร์) อย่างเดียวเท่านั้นไม่แต่ยังจะต้องมีศิลป์ในการถ่ายทอดความรู้ ความคิดได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล บรรยากาศดีน่าเรียนรู้ (2 มีศิลป์) ด้วยทั้งยังจะต้องมีศีลธรรมจรรยาบรรณของครู (3 มีศีลธรรมจรรยา) ซึ่งเป็นคุณสมบัติ 3 ประการ (3 ศ.) ซึ่งครูจะต้องมีและหมั่นทบทวนเตือนใจตนเองให้รู้สึกเสมอ

ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงได้รวบรวมและเรียบเรียงเรื่องราวความจริงที่น่ารู้เกี่ยวกับธรรมชาติประวัติศาสตร์ตลอดจนสอดแทรกแนวคิดอย่างกว้างๆเป็นการปฐมนิเทศแก่นักศึกษาและผู้สนใจตลอดจนผู้มีอาชีพอยู่ในวงการประวัติศาสตร์ซึ่งยังต้องการพลังกาย พลังใจ และพลังความคิดร่วมกันสร้างสรรค์และพัฒนาวงการประวัติศาสตร์ให้เจริญก้าวหน้าต่อไปอย่างไม่หยุดยั้งจะได้ใช้เป็นแนวทางในการศึกษา และสั่งสมประสบการณ์เพื่อนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนากำลังคนให้มีคุณภาพด้วยการ ปลุกฝังความคิดรวมยอด หรือแนวคิด

(Historical concept) คุณค่าและอุดมการณ์ (Historical Value and Ideology) ตลอดจนปรัชญา (Historical Philosophy) ให้บังเกิดขึ้น ดังจะได้กล่าวต่อไปเป็นเรื่อง ๆ ตามลำดับ

ประวัติศาสตร์คืออะไร

คำว่า “ประวัติศาสตร์” มีที่มาจากคำในภาษาอังกฤษว่า “History” ซึ่งมีรากศัพท์จากคำในภาษาละตินว่า “Historia” คำในภาษากรีกว่า “Histori” หรือ “Historiai” ผู้บัญญัติศัพท์ขึ้นใช้เป็นคนแรกคือ เฮโรโดตัส (Herodotus) 484-425 B.C.) ประชาชนชาวกรีกโบราณท่านหนึ่งได้ริเริ่มทำการสืบสวนค้นคว้าและรวบรวมสิ่งที่เรียกว่าประวัติศาสตร์ขึ้น ดังนั้นในเวลาต่อมาจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาแห่งวิชาประวัติศาสตร์

ความหมายของประวัติศาสตร์ นักประวัติศาสตร์ (Historian) ได้ให้คำจำกัดความและแสดงแนวคิดไว้เป็นหลายทัศนะ ดังนี้

1. Aristotle ให้คำจำกัดความว่า “เป็นการบอกกล่าวอย่างมีระเบียบแบบแผนเกี่ยวกับเรื่องราวปรากฏการณ์ธรรมชาติ”¹

2. J. Burckhardt ให้ความเห็นว่ ประวัติศาสตร์คือบันทึกซึ่งยุคหนึ่งเห็นคุณค่าว่าควรจะจดจำอีกยุคหนึ่งสมัยหนึ่งเอาไว้²

3. R.G. Collingwood ได้ให้คำจำกัดความ “ประวัติศาสตร์คือการค้นคว้าหาความรู้อย่างหนึ่งซึ่งมีที่มาจากคำว่าการสืบสวนหรือค้นคว้า (inquire) ดังนั้นถ้าเรายอมรับว่าประวัติศาสตร์คือการค้นคว้าหาความรู้เราก็ต้องยอมรับว่าประวัติศาสตร์ก็คือวิทยาศาสตร์แขนงหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องจากวิชาวิทยาศาสตร์ก็คือขบวนการค้นคว้าหาความรู้โดยการตั้งปัญหาขึ้นก่อนแล้วจึงค้นหาคำตอบประวัติศาสตร์ก็เช่นกัน จึงอาจเป็นวิชาในแขนงวิทยาศาสตร์ได้ ทั้งนี้เพราะเป็นการศึกษาโดยมีการหยิบยกปัญหาในทางประวัติศาสตร์ขึ้นพิจารณา แล้วจึงพยายามค้นหาเหตุผลซึ่งอาจทำได้จากการค้นคว้ารวบรวมหลักฐานต่าง ๆ มาเป็นข้อยุติหรือตอบปัญหาที่เราได้กำหนดขึ้นนั่นเอง³

1 Louis Gotts chalk, *Understading History : A Primer of Historical Method*, (New York: Alfred A. Knopf, 1956), p. 41

2 Cited by, Leonard M. Marrak *The Nature of Historical Inquiry*, (Holt, Rinehart and Winston, New York. 1970) p

3 Cited by, E.H. Rarr, *What is History*, (Alfred A. Knopf, 1961) p. 24

4. E.H. Carr ให้ความเห็นเกี่ยวกับ “ประวัติศาสตร์คืออะไร” “ว่าประวัติศาสตร์คือเรื่องราวอันต่อเนื่องของการโต้ตอบกันระหว่างประวัติศาสตร์กับหลักฐานข้อเท็จจริง เป็นเรื่องถกเถียงระหว่างปัจจุบันกับอดีตที่ไม่มที่สิ้นสุด

5. Arnold J. Toynbee กล่าวว่า ประวัติศาสตร์คือภาพของการที่พระผู้เป็นเจ้าสร้างโลกมนุษย์ ภาพนี้จะเคลื่อนไปเรื่อย ๆ จากจุดกำเนิดคือพระผู้เป็นเจ้าไปสู่จุดหมายปลายทาง คือพระผู้เป็นเจ้าอีก” (history is a vision of God creation on the move, from its Source to God its goal)⁵

6. George Trevelyan นักประวัติศาสตร์ผู้สามารถที่สุดคนหนึ่งในสมัยปัจจุบัน ได้ให้คำจำกัดความของประวัติศาสตร์ไว้หลังจากที่เขาได้ใช้เวลาตลอดชีวิตสำหรับศึกษา สอน และเขียนประวัติศาสตร์ เขาสรุปว่าประวัติศาสตร์เป็นเสมือน “ซีเมนต์ซึ่งทำให้การศึกษาทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและคุณสมบัติของมนุษย์เชื่อมติดต่อกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว”

แนวความคิดดังกล่าว Prof. Dr. Frank G. Williston ก็เห็นด้วยโดยกล่าวอธิบายขยายความว่าประวัติศาสตร์เป็น สาขาวิชาเดียวในบรรดาวิชาสังคมศาสตร์ทั้งหมดที่ทำให้วิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์มีความหมายและเชื่อมโยงติดต่อกัน⁶

7. James Harvey Robinson นักประวัติศาสตร์อเมริกันผู้มีอิทธิพลเหนือการสอนประวัติศาสตร์ในสหรัฐอเมริกามากกว่าคนอื่น ๆ ทั้งหมดได้กล่าวว่า “ประวัติศาสตร์เป็นทุกสิ่งซึ่งเรารู้ เกี่ยวกับทุกสิ่งซึ่งมนุษย์ได้ทำ ได้คิด ได้หวัง หรือได้รู้สึก”⁷

8. A.L. Rowse ให้ความหมายของประวัติศาสตร์ว่า “เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับสังคมมนุษย์ความเป็นมาการเปลี่ยนแปลง การศึกษาเกี่ยวกับสังคมในอดีต ตลอดจนวิวัฒนาการจะเป็นกฎเกณฑ์สำคัญนำเราไปสู่ตัวประกอบที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนข่าวสารเหตุการณ์และพลังต่าง ๆ

4 *Ibid.*, p. 35

5 อ้างใน, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ “ประวัติศาสตร์และปรัชญาตะวันตก” วารสารธรรมศาสตร์ (ปีที่ 4 เล่มที่ 2 ตุลาคม 2517—มกราคม 2518) หน้า 71

6 อ้างใน, แฟรงค์ จี. วิลลิสตัน “ขอบเขตและความมุ่งหมายของประวัติศาสตร์” ปรัชญาประวัติศาสตร์, ชาญวิทย์ เกษตรศิริและสุชาติ สวัสดิ์ศรี บรรณาธิการ (โรงพิมพ์พิมพ์เนต, 2518), หน้า 193-4

7 เรื่องเดียวกัน, หน้า 194

ที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เกิดแรงจูงใจ เกิดกรณีขัดแย้งโดยทั่ว ๆ ไปและที่เกี่ยวข้องกับตัวบุคคล ซึ่งตัวประกอบต่าง ๆ จะคอยเป็นผู้ปรับรูปเหตุการณ์ ดังนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์ จึงเป็นการศึกษาที่ทุกคนต้องเกี่ยวข้องกับธรรมชาติของมนุษย์อยู่ตลอดเวลา

จะนี้นอกจากประโยชน์ทางให้ความบันเทิงใจแล้ว ประวัติศาสตร์ยังทำให้เกิดความเข้าใจแจ่มชัดในมนุษย์และสิ่งแวดล้อม และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในการอ่านประวัติศาสตร์บุคคลสำคัญและเหตุการณ์ นอกจากจะได้ทราบเกี่ยวกับบุคคลนั้นแล้ว ยังได้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องของคนอื่นอีกจำนวนมากที่ประกอบและมีได้จารึกชื่อในประวัติ แต่มีส่วนร่วมอยู่ด้วยคนเหล่านี้เปรียบเสมือนเกาะปะการังจำนวนมากที่ต่อตัวพอกพูนขึ้นเป็นประวัติศาสตร์”⁸

9. Donald Schneider กล่าวว่า “ประวัติศาสตร์คือมารดาของวิชาสังคมศาสตร์ ประวัติศาสตร์เป็นผลแห่งความพยายามของนักประวัติศาสตร์ (Historian) ในการที่จะได้ค้นหาหลักฐานและความจริงที่ปรากฏขึ้นใหม่ โดยไม่จำกัดเวลา”⁹

10. Henry Johnson ให้ความเห็นว่า “ประวัติศาสตร์คือทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นในโลกเช่นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ถือว่าเป็นประวัติศาสตร์”¹⁰

11. ดร. วิจิตร สินสิริ ได้แสดงทัศนะไว้ว่า¹¹ “ประวัติศาสตร์คือบันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ในอดีต เกี่ยวกับเรื่องเหตุการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม ปรัชญาที่มนุษย์ได้คิดได้สร้างไว้ถือเป็นความเจริญรุ่งเรืองและเป็นรากฐานของความเจริญสมัยต่อ ๆ มา ดังนั้นเราจึงมีประวัติศาสตร์หลายแขนง เช่น ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์อวกาศ ฯลฯ”

12. ดร. สืบแสง พรหมบุญ ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับความหมายของประวัติศาสตร์อย่างกว้าง ๆ เป็น 2 ประการคือ

---

8 See “The Use of History” อังใน, วิจิตร สินสิริ, ดร. เทคนิคการสอนประวัติศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2519 หน้า 1

9 See “The Historical Method in the Teaching of History” อังใน, สุกนธ์ ภูริเวทย์ และคณะ เรียบเรียงวิธีสอนวิชาประวัติศาสตร์ในโรงเรียนมัธยม, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2516

10 See “The Teaching of History in Secondary Schools,” อังใน, สุกนธ์ ภูริเวทย์. เรื่องเดิม หน้าเดียวกัน

11 วิจิตร สินสิริ, ดร. เรื่องเดิม, หน้าเดียวกัน

12.1 ประสบการณ์ทั้งหมดในอดีตของมนุษย์ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง

12.2 การสร้างประสบการณ์ในอดีตที่เห็นว่ามีคุณค่าขึ้นมาใหม่ โดยอาศัย

หลักฐานต่าง ๆ ประกอบกับความคิดและการตีความของนักประวัติศาสตร์¹²

กล่าวโดยสรุปสำหรับความหมายของประวัติศาสตร์ หรือคำจำกัดความว่าประวัติศาสตร์คืออะไรนั้น อาจกล่าวได้เป็นนัยที่สำคัญ 2 ประการคือ

1. ในความหมายที่เป็นศาสตร์แขนงหนึ่ง ประวัติศาสตร์ (History) จึงมีความหมายว่า “ประมวลวิทยาการความรู้ ประสบการณ์ และเรื่องราวทั้งหลายของมนุษย์ ซึ่งได้ก่อกำเนิด วิวัฒนาการและแปรเปลี่ยนปรับปรุงมา ตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบันตามความเป็นจริง (Reality) (และอาจหมายรวมไปถึงผลซึ่งจะมีต่ออนาคตเป็นบางเรื่องบางประการ) ทั้งขึ้นอยู่กับตัวแปร (Variable) คือ สติปัญญาความเฉลียวฉลาดสามารถ ความรอบรู้ ความรู้สึกนึกคิด ความต้องการ ความหวัง และพฤติกรรมของมวลมนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญ กับหมายถึงการสร้างประสบการณ์ในอดีตที่พิจารณาเห็นว่ามีคุณค่าขึ้นมาใหม่ ทั้งนี้โดยอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ประกอบกับการสังเคราะห์ (Synthesis) คือการใช้ความคิดและการตีความผสมผสานกันโดยนักประวัติศาสตร์ (ซึ่งทั้งหมดอาจถือได้ว่าเป็นความพยายามของมนุษย์ที่จะพากันเพียรค้นหาแนวทางหรือเครื่องมือในการดำรงชีวิตอยู่ ตลอดจนเพื่อให้มีการพัฒนาและวิวัฒนาการ ไปในทิศทางที่ก้าวหน้าและดีที่สุด ลึกซึ้งไปกว่านั้นก็คือ ความพยายามที่จะเข้าใจหรือบรรลุปรัชญาสูงสุดคือความจริงในชีวิต-สังขารมให้ได้นั่นเอง)”

2. ในความหมายที่เป็นวิชาความรู้แขนงหนึ่ง (Academic Subject) ประวัติศาสตร์ (history) หมายถึง “บันทึกเรื่องราวและเหตุการณ์ของโลกและมนุษยชาติ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันซึ่งส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องด้วยเรื่องประวัติความเป็นมาของโลก และวิวัฒนาการความสามารถ พฤติกรรมและความสัมพันธ์ของมนุษย์ในด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและปรัชญา ดังนั้นประวัติศาสตร์ในภาวะนี้จึงอาจจำแนกย่อยออกได้เป็นหลายแขนง เช่น ประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองประวัติศาสตร์กฎหมาย ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ศิลป์ และประวัติศาสตร์ศาสนา เป็นต้น

¹² สืบแสง พรหมบุญ, ดร, ประวัติศาสตร์ทั่วไป, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2520) หน้า 1

ลักษณะทั่วไปของประวัติศาสตร์¹³

1. ประวัติศาสตร์เป็น**ที่รวมเรื่องนานาชนิดไว้** จึงพอที่จะสนองความสนใจของเด็กของคนซึ่งมีความสนใจแตกต่างกันได้อย่างกว้างขวาง
2. นักประวัติศาสตร์ (historians) นั้นไม่ใช่ผู้ก่อกวนสันติภาพ แต่ต้องเป็นผู้ชอบอ่านและเขียนประวัติศาสตร์อันเป็นทางหนึ่งที่จะตัดสินชีวิตเรื่องราวที่ได้จากการศึกษาประวัติศาสตร์
3. จุดประสงค์ของการศึกษาประวัติศาสตร์ที่ดี คือมุ่งหวังที่จะพัฒนาสังคมของมนุษย์ ให้ถูกต้องกาลเทศะ บุคคล และเหตุการณ์
4. ตัวประวัติศาสตร์เองอาจไม่จำเป็นต้องเป็นที่พอใจทุกคน แม้แต่ในหมู่มนุษย์เห็นประโยชน์ของประวัติศาสตร์ก็อาจไม่ชอบก็ได้ หากเปรียบเทียบกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติแล้ว ประวัติศาสตร์ไม่ได้ให้ประโยชน์ และให้ผลทางการศึกษาในทันทีทันใด ไม่เหมือนกับผลของการทดลองทางวิทยาศาสตร์ถ้าหากเทียบกับอักษรศาสตร์ วรรณคดีแล้ว ประวัติศาสตร์ทั้งที่เขียนไว้ในอดีต และที่เขียนขึ้นในปัจจุบันก็มีได้สนองความต้องการทางจริยธรรม และสุนทรียศาสตร์อย่างเต็มที่ เพราะประวัติศาสตร์ในรูปลักษณะของวิชาการแล้ว ก็ไม่ได้เป็นเรื่องราวที่ตื้นๆ ไม่เป็นคำสอนที่ตื้นๆ อย่างเช่นเราจะได้รับความบันเทิงจากเรื่องพระนางมารีอังกัวเนต ถูกประหารด้วยกิโยติน เราก็ควรได้ดูภาพยนตร์หรืออ่านสารคดี เรื่องรอมย์ ที่เกี่ยวกับเรื่องนี้

นอกจากนั้นเราอาจไม่ได้รับความรู้ความซื่อสัตย์จากผลงานของนักประวัติศาสตร์มีชื่อมากนักก็ได้เพราะท่านมุ่งค้นคว้าแต่ข้อเท็จจริงเกินไป

5. ในการศึกษาประวัติศาสตร์ เราอาจไม่ได้รับคำตอบที่ถูกต้องในการแก้ปัญหาต่างๆ เสมอไปเหมือนอย่างผลงานที่นักวิทยาศาสตร์หรือวิศวกรมุ่งหวังไว้เพราะประวัติศาสตร์และสังคมศาสตร์สิ่งแวดล้อมมีตัวการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เป็นตัวการที่ไม่คงที่ประวัติศาสตร์สามารถทำได้อย่างดี ก็แค่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับกรณีต่าง ๆ ในประวัติศาสตร์เพื่อประกอบประสบการณ์ของมนุษย์ โดยมีข้อสังเกตบางประการว่าจะดำเนินการเกี่ยวกับกรณีอย่างนั้นอย่างไรบ้าง เมื่อมีกรณีคล้ายกันเกิดขึ้นในปัจจุบัน เช่น กรณีสงครามเกาหลีในอดีต—กรณีเวียดนามในปัจจุบัน หรือกรณีอาหรับ—ยิว

13 วิจิตร สันศิริ, ดร. เรื่องเดิม. หน้า 2-4

6. ประวัติศาสตร์ย่อมมีเรื่องซ้ำ ๆ กันและเรื่องใหม่ ๆ มาก มีเรื่องคล้ายคลึงกัน และแตกต่างกันทั้งในแบบเพราะประวัติศาสตร์เป็นเพียงบันทึกที่ไม่รู้จักจบสิ้น เกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ จำนวนมหาศาลที่เหมือนและไม่เหมือนกันเลย

7. บางคนกล่าวว่า “All we learn from history is that we never learn from” (สิ่งที่หลายที่เราศึกษาจากประวัติศาสตร์ก็คือสิ่งที่เราไม่เคยได้เรียนรู้จากประวัติศาสตร์เลย) หมายความว่า ประวัติศาสตร์มิได้สอนบทเรียนให้โดยตรง แจ่มชัด แต่สอนให้พอเป็นแนวทาง ดังนั้นการที่จะคิดหวังว่าจะดำเนินตามบทเรียนในประวัติศาสตร์ทั้งหมด จึงไม่เป็นการฉลาด ไม่มีเหตุผล และไม่ได้รับประโยชน์เท่าที่ควร

8. ถึงแม้ว่าประวัติศาสตร์สามารถเพียงแสดงให้เห็นสิ่งต่าง ๆ นอกเหนือจากการรวบรวมเรื่องราวประสบการณ์ทั่ว ๆ ไปของมนุษย์อย่างกว้าง ๆ ก็จริง แต่ประวัติศาสตร์ยังสามารถแสดงให้เห็นหรือสะท้อนให้เห็นพฤติกรรมของมนุษย์ที่พอดีหรือเกินความพอดี และเปลี่ยนแปลงไปภายในขอบเขตอะไรบางอย่างซึ่งเป็นประโยชน์และจำเป็นต่อการศึกษาคุณค่าของนักสังคมศาสตร์ นักเศรษฐศาสตร์ นักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาประยุกต์มากที่สุดทีเดียว เพราะถ้าจะให้เป็นการสมบูรณ์ นักศึกษาเหล่านี้ไม่เพียงแต่ศึกษามนุษย์และสถาบันสังคมปัจจุบันเท่านั้น แต่ยังต้องเข้าใจในสมรรถนะของมนุษย์ชาติที่แท้จริง แต่ดั้งเดิมมาอีกด้วย อย่างเช่นนักชีววิทยาหากไม่ศึกษาประวัติความเป็นมา และเรื่องธรรมชาติวิทยาที่เกี่ยวกับวิวัฒนาการของสิ่งต่าง ๆ ได้ ประวัติศาสตร์มีเรื่องราวและวัสดุพอที่จะสนองความต้องการที่จำเป็นแก่นักวิทยาศาสตร์สังคม เพื่อให้สามารถดำเนินงานไปได้ด้วยดี เช่นการวางแผนทำการคาดคะเน โครงการปฏิรูป ฯลฯ ประวัติศาสตร์อาจทำนายอนาคตอย่างสถิติได้ แต่จะถูกต้องแม่นยำหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับข้อมูลที่เข้ามาและต้องจำไว้ว่าอาจมีตัวการ (factors) มาทำให้การพยากรณ์เปลี่ยนแปลงไปได้มากมาย เช่นกัน

9. ประวัติศาสตร์อาจสอนเราให้ทราบเกี่ยวกับลักษณะสถาบัน และพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์และสามารถช่วยให้เราเข้าใจมนุษย์ว่าทำไมมนุษย์ต้องเป็นดังที่เราเป็นอยู่ปัจจุบันเช่นเราจะเข้าใจว่าทำไมคนไทยจึงมีขนบธรรมเนียมเคารพนับถือบรรพบุรุษ มีน้ำใจ โอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ต้อนรับ

10. ความเชื่อว่าประวัติศาสตร์อาจเปิดเผยให้เรามองเห็นอดีต-ปัจจุบันและอนาคต และเชื่อว่ามนุษย์ไม่สามารถควบคุมการผันแปรในอนาคตให้เป็นดังที่ตนปรารถนาได้ เพราะลักษณะต่าง ๆ ของอนาคตนั้นถูกลักษณะธรรมชาติของอดีตกำหนดไว้ให้เรียบร้อยแล้ว อย่างไรก็ตามเราก็มีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในอดีตที่มากพอที่จะพยากรณ์อนาคตให้แม่นยำได้ไม่ อย่างเช่นเราสรุปไม่ได้ว่า เป็นเพราะอยุธยาเสื่อม รัตนโกสินทร์จึงเสื่อม ภัยในปัจจุบัน

11. บันทึกทางประวัติศาสตร์เป็นบันทึกที่ไม่สมบูรณ์ที่สุด และการเขียนประวัติศาสตร์เมื่อ 2-200 ปีมาแล้ว นักประวัติศาสตร์ลงความเห็นแล้วว่าประวัติศาสตร์ยังไม่ใช้ความจริงทั้งหมดแต่เป็นเพียงเรื่องที่เราได้มองเห็นพร้อมด้วยกันเท่านั้น ดังนั้นประวัติศาสตร์จะมีประโยชน์ในการขยายความรู้ประสบการณ์ในกาลเทศะที่กว้างขวางออกไป แต่บุคคลที่สนใจประวัติศาสตร์ที่เขียนและสอนกันในปัจจุบันไม่ใช่ทำกันอย่างง่าย ๆ เป็นของง่ายเหมือนอย่างการสร้างเรื่องละคร ถึงไม่ก่อให้เกิดจิตใจหวนไหว แต่ก็ก่อให้เกิดความคิดอ่านและจินตนาการที่ดี อย่างเช่น ชีวประวัติ และเหตุการณ์สำคัญ ๆ ทางประวัติศาสตร์ จะทำให้มีการผลิตประวัติศาสตร์ขึ้นได้ ซึ่งเราต้องใช้ความคิด จินตนาการอย่างมากเช่น การที่พระนเรศวรตัดสินพระทัยชวนพระมหาอุปราชาชนช้างเมื่อจวนตัว

12. ประวัติศาสตร์เป็นศาสตร์ประเภทสังคมศาสตร์ (Social Sciences) มีกฎหมายสังคมวิทยา รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ จิตวิทยา มานุษยวิทยา ปรัชญา เป็นต้น ซึ่งมีความอ่อนไหวความตื่นตัวเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ทั้งนี้เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับมนุษย์ทุกแง่ทุกมุมสลับซับซ้อน เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เราจำต้องมี Common Sense, Sympathy imagination พอ จึงจะเห็นคุณค่าเข้าใจเรื่องได้

13. ประวัติศาสตร์ เป็นการเมืองในอดีต (past politics) และ politics is present history เป็นคำกล่าวของ Seelye ซึ่งมีผู้คัดค้านมาก ไม่ใช่ว่าไม่จริง หากแต่ว่ายังมีเรื่องอื่น ๆ อีกในประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์มีความสำคัญต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ชำราชากร ผู้นำทางการเมือง นักหนังสือพิมพ์ นักการเมือง รัฐบุรุษ

14. มีคำกล่าวที่ว่า **History never repeats itself** หมายความว่ามิได้ซ้ำตัวเอง ในรายละเอียด เพราะไม่มีกาลเทศะ บุคคล และเหตุการณ์ตอนใดเหมือนกัน แต่อาจมี สถานการณ์ที่คล้ายคลึงกันอันนำไปสู่ผลซึ่งคล้ายคลึงกันด้วย ดังเช่น การปฏิวัติมีสาเหตุ ทำนองเดียวกัน ทั้งในอังกฤษปี 1640 ฝรั่งเศสปี 1789 และรัสเซีย 1917 รัฐบาลสหรัฐฯ มัก จะอ่านหนังสือประวัติศาสตร์อย่างละเอียดทุกแห่งทุกมุม เช่น นโปเลียน เซอร์วิลล์ แม็คแต ซึทเลอร์ ซึ่งถูกกล่าวหาว่าเป็น **uneducated man of Genius** และทำให้เกิดผลร้ายขนานตาดิ ความหมายและนักประวัติศาสตร์ไปใช้ในทางที่ผิด พวกกรีก โรมัน ก็นิยมอ่านประวัติศาสตร์ ไม่ใช่เพื่อความสนุกสนานแต่เพื่อประโยชน์ที่จะได้จากประวัติศาสตร์ **Bacon** ก็ยังกล่าวว่า **histories make men wise**

15. ประวัติศาสตร์สอนสิ่งต่างๆ ให้แก่เรามากมาย วิชาทุกสาขา ทั้งที่เกี่ยวกับ บุคคล และสังคม การเมืองเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ซึ่งมีเรื่องราวดำเนินติดต่อกันมาจน ทำให้เราได้แนวทางที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินงานต่อไป โดยอาศัยประวัติศาสตร์ทำให้ คนได้ใช้ชีวิตอย่างถูกแบบแผน และได้รับรู้สิ่งสำคัญต่างๆ ที่แล้วมา

คุณค่าของประวัติศาสตร์

ตราบใดที่มนุษย์ยังมีชีวิตจิตใจ มีความรู้สึกนึกคิด มีความหวัง ความต้องการ และมีการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมในรูปแบบต่างๆ ประวัติศาสตร์ก็จะยังมีความสำคัญต่อชีวิต มนุษย์อยู่ตราบนั้น ทั้งนี้ ก็เพราะว่าประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่เปรียบเทียบผสมประสบการณ์ แห่งวิทยาการความรู้ อันมนุษย์ในอดีตได้พากเพียรพยายามสรรค์สร้างขึ้นไว้ และมนุษย์รุ่น ต่อๆ มาได้สืบเสาะค้นหาเก็บรวบรวม จัดระเบียบ และจัดบันทึกไว้เป็นมรดกอันล้ำค่าแก่ อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาเล่าเรียน และใช้เป็นแนวทางดำเนินพฤติกรรมอันควรและเหมาะสม โดยอาศัยการประเมินค่าทางประวัติศาสตร์ (**Historical Evaluation**) จากสิ่งที่เป็นภาพถ่าย ประสบการณ์ในอดีต คือ ประวัติศาสตร์ ซึ่งหมายถึงการสร้างประสบการณ์ในอดีตที่มีคุณค่า (ต่อบุคคลและอนาคต) ขึ้นใหม่โดยนักประวัติศาสตร์กับเพื่อที่จะใช้ประสบการณ์ (**Expe- rience**) ดังกล่าวเป็นปัจจัยในการสร้างวิวัฒนาการของวิชาความรู้ที่สำคัญ 3 แขนง อันได้แก่ วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ ซึ่งนักปราชญ์ได้จัดว่าเป็นศาสตร์ที่ก่อกำเนิด หรือมีรากฐานมาจากแก่นวิชาประวัติศาสตร์ให้เจริญก้าวหน้าเป็นคุณประโยชน์ต่อการดำรง ชีวิตและการมีวิวัฒนาการแห่งชีวิตไปสู่อนาคตที่ดีกว่าของมวลมนุษยชาติในโลก

เจตนาหมายและงานต่อซึ่งความคิด และพฤติกรรมอันควร เพื่อวิวัฒนาการที่ถูกต้อง เหมาะสม และก้าวหน้าในอนาคต ต่อไป

สำหรับเด็ก “ประวัติศาสตร์มีคุณค่าที่ค่อนข้างแท้จริง และให้ประโยชน์แก่เด็กแต่ละคนมาก ประวัติศาสตร์ช่วยให้เด็กที่กำลังเติบโตคลายความสงสัยและอยากรู้อยากเห็น อันเกี่ยวกับผู้อื่นในเรื่องของการดำรงชีวิต บุคลิกลักษณะการกระทำและความคิดต่าง ๆ นอกจากนี้ ประวัติศาสตร์ยังสามารถทำให้มีความเข้าใจทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งเป็นมรดกของมวลมนุษยชนได้แก่ภาษารวมคตินี้ ศิลปะ และการดำเนินชีวิต เป็นต้น”¹⁴

ประโยชน์ของการเรียนประวัติศาสตร์

1. การเรียนรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์เท่ากับเป็นความพยายามที่จะทำความเข้าใจความจริงเพื่อเข้าถึงปรัชญาของชีวิต เพราะการศึกษาประวัติศาสตร์ ก็คือการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมชีวิตมนุษย์ ศึกษาเกี่ยวกับความจริงตามธรรมชาติและของโลก และศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับความเป็นจริง (truth) ทั้งนี้ ก็เพื่อให้บรรลุถึงแก่นแท้แห่งปรัชญาประวัติศาสตร์ (Historical Philosophy) ซึ่งก็คือความพยายามที่จะใช้สติปัญญา (Wisdom) ทำความเข้าใจ (an attempt to comprehend) ในความจริงของประวัติศาสตร์ เพื่อให้พบความจริงอันสูงสุดและไม่เปลี่ยนแปลง (ultimate and eternal truth of reality)
2. เป็นวิถีทางก่อกำเนิดและพัฒนาปัญญา (Intelligence) และสติปัญญา (Wisdom) ได้ทางหนึ่ง ทั้งนี้ เพราะงานการศึกษาและค้นคว้าในทางประวัติศาสตร์ เพื่อสร้างประสบการณ์ในอดีตที่มั่นคงค่าขึ้นใหม่ จำเป็นต้องอาศัยบุคคลผู้มีความสัมพันธ์ที่สำคัญหลายประการ ได้แก่ ความมีเหตุผล ความยุติธรรม ความอดทน ความวิริยะอุตสาหะ ความมีระเบียบ ความช่างสังเกต ความละเอียดถี่ถ้วนรอบคอบ ความรอบรู้และความเฉลียวฉลาดสามารถ ประกอบกับการเป็นผู้มีอุดมการณ์แห่งตน จึงจะสามารถฟันฝ่าอุปสรรค และค้นพบข้อเท็จจริง (Facts) อย่างถูกต้องเป็นความจริงและมีคุณค่า
3. เป็นการเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ด้วยการตั้งดวงความรู้และความจริงจากประวัติศาสตร์ ซึ่งอาจจะทำได้อย่างกว้างขวาง ซึ่งจะส่งผลให้ผู้ศึกษาเป็นคนเฉลียวฉลาดสามารถมีไหวพริบ ทันคนทันเหตุการณ์และทันสมัย

¹⁴ ซี.พี.อี.ล. กำแนะนำเรื่องการสอนประวัติศาสตร์ แปลจาก Suggestion on the teaching of History, โดยสำนักเลขาธิการคณะ กรรมการ แห่ง ชาติ ว่า ด้วย การ ศึกษา วิชา ศาส ตรี และ วิ ฒ น ธรรม แห่ง สห ประ ชา ชาติ (กรุงเทพฯ ๑ โรงพิมพ์คุรุสภา 2513) หน้า 1

4. เป็นพื้นฐานในการเสาะแสวงหาความรู้ในแขนงต่าง ๆ เช่น สังคมศาสตร์ (Social Science) เศรษฐศาสตร์ (Economic) และรัฐศาสตร์ (Political Science) ว่าจะได้เป็นอย่างดี
5. ประวัติศาสตร์สามารถบอกความต้องการ (Need) และความอยากรู้อยากเห็น (Curiosity) อันเป็นคุณลักษณะทางพฤติกรรมตามธรรมชาติของมนุษย์ในฐานะสัตว์ประวัติศาสตร์ (Historical animal) ได้
6. ทำให้ผู้ศึกษาได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินกับเรื่องราวความจริงหลาย ๆ ประเภทในประวัติศาสตร์ ซึ่งชวนให้คิดต่อบอ่านและเรียนรู้ เพราะมีคุณค่า และน่าสนใจ ทางอรรถกถาได้ตามความถนัด ความสนใจ และความต้องการของแต่ละคนด้วย
7. บรรดาความรู้และแบบอย่างในประวัติศาสตร์เป็นประสบการณ์สำหรับผู้ศึกษาที่จะใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาในชีวิตจริงในการดำเนินชีวิต และเป็นขอมูลเพียงพอในการพิจารณา วิเคราะห์ และตัดสินใจปัญหาใด ๆ อันพึงจะมีได้อย่างถูกต้องเหมาะสม และสุขุมสัมปรภาพซึ่งเป็นคุณประโยชน์แก่หนทางวิชาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักการทูต นักการเมืองและรัฐบุรุษ
8. ประวัติศาสตร์สอนให้ผู้ศึกษาเป็นคนรักความจริง มีคุณธรรมและหลักธรรม เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจเสมอ
9. การสร้างจินตนาการ (Imagination) ในประวัติศาสตร์เพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง นับว่ามีคุณประโยชน์และสามารถนำไปใช้บนแนวทางในการฝึก การสร้างความคิดรวบยอดหรือมโนทัศน์ (Concepts) อันเป็นแก่นแท้ของความรู้ ซึ่งผู้ศึกษา จะสร้างให้เกิดขึ้นได้แตกต่างกันไป ตามที่ความสามารถแห่งสติปัญญาของแต่ละคน
10. เป็นรากฐานนำไปสู่การฝึกใช้นิสัย ทัศนคติ และก่านิยมที่ดี และถูกต้องในชีวิต เช่นการเป็นหมู่มีมนุษยธรรม มีเหตุผลรู้จักเสียสละ และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนมนุษย์ มีมนุษยสัมพันธ์ชอบใฝ่หาคำความรู้ใส่ตน มีวิชาการญาณ กล้าพากษ์วิจารณ์แนวทางการริเริ่ม และสร้างสรรค์ กล้าแสดงออกในทางที่ถูกต้องและมีเหตุผลตลอดจนการเป็นมนุษยธรรม วินัย ความรอบคอบ และรู้จักขั้นตอนของการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อประสิทธิผลต่อวงการ และใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ และวิธีการวิทยาศาสตร์เป็นหลัก

หลักเกณฑ์และกระบวนการเรียนประวัติศาสตร์ให้ได้ผลดี

การเรียนการสอนประวัติศาสตร์จะได้ผลดี ไม่น่าเบื่อหรือถูกกำหนดเนื้อหาตายตัว ประณามว่าไร้ค่าเต็มไปด้วยเรื่องท่องจำ ไม่มีเนื้อหาสาระที่สำคัญ ใช้ไม่ได้และไม่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตประจำวัน ดังที่เป็นอยู่ในสภาพการเรียนการสอน ประวัติศาสตร์ในโรงเรียนปัจจุบัน ถ้าหากผู้สอนและผู้เรียนจะได้เปลี่ยนทัศนคติ และพฤติกรรมการเรียนการสอนเสียใหม่ ด้วยการตั้งต้นจากการเริ่มทำความเข้าใจในความหมาย ความสำคัญ และธรรมชาติของวิชาประวัติศาสตร์ขั้นต่อมาก็คือ การพิจารณาศึกษาให้เห็นคุณค่าและประโยชน์ของวิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Method) ควบคู่กันไปกับวิธีการวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) และที่สำคัญก็นำมาเป็นหลักเกณฑ์และประยุกต์ (Apply) ใช้ในกระบวนการเรียนการสอน ซึ่งในขั้นนี้จะกล่าวเฉพาะหลักเกณฑ์ และกระบวนการเรียนวิชาประวัติศาสตร์ให้ได้ผลดีก่อน ส่วนหลักการและกระบวนการสอนวิชาประวัติศาสตร์นั้นจะได้หยิบยกไปกล่าวรายละเอียดของวิธีการในบทอื่น ๆ ต่อไปตามลำดับ

สำหรับกระบวนการเรียนประวัติศาสตร์ให้ได้ผลดีนั้น ในเบื้องต้นอยู่ที่การกำหนดทัศนคติ (Attitude) และค่านิยม (Value) ในการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ของผู้เรียนให้ถูกต้อง กล่าวคือโดยการพิจารณาถึงความหมายและความสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ว่า ธรรมชาติของการเรียนรู้ประวัติศาสตร์นั้นไม่ได้อยู่ที่สมรรถภาพความสามารถในการจำข้อความจากหนังสือหรือจากคำบอกเล่าบรรยายของผู้สอนให้ได้มากที่สุด ซึ่งนักประวัติศาสตร์ถือว่าไม่มีประโยชน์ และตามความเป็นจริงก็คือไม่เคยมีผู้เรียนคนใดสามารถจำเรื่องราวและรายละเอียดในประวัติศาสตร์ได้ครบถ้วนทุกเรื่อง ในทางที่ถูกผู้เรียนจะต้องยอมรับและเห็นความสำคัญของวิธีการเรียนในลักษณะการให้ความสนใจและตั้งใจฟังคำบรรยายของผู้สอน ซึ่งหลักวิชาจะประกอบไปด้วย เนื้อหาสาระหรือข้อเท็จจริง (Facts) ที่มีหลักเกณฑ์เหตุผล และมีการอ้างอิงหลักฐานสนับสนุนอย่างถูกต้องแม่นยำก็จะมี การอธิบายประกอบการวิเคราะห์ วิเคราะห์เปรียบเทียบ และประเมินคุณค่าข้อเท็จจริงนั้นๆ ตามความเป็นจริงและด้วยความเที่ยงธรรมพร้อมกับข้อเสนอแนะเพื่อให้เห็นคุณประโยชน์บางเรื่องบางประการเพื่อเป็นแนวทางที่ผู้เรียนนำไปใช้ฝึกคิดฝึกทำเพิ่มเติมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และเป็นการพัฒนาสติปัญญาได้ด้วยตนเอง ซึ่งอาจทำได้โดยอาศัยปัจจัยที่สำคัญในการเรียนรู้ นั่นก็คือการรู้จักนำวิธีการทางประวัติศาสตร์มาประยุกต์ใช้โดยมีขั้นตอน ดังนี้

ขั้น ๑
ขั้น ๑ ขนท 1 กำหนดทัศนคติ (Attitude) ที่ดีและถูกต้องในการศึกษาเล่าเรียนแต่ละเรื่อง แต่ละบทตอนตามบทเรียนหรือที่เกิควมอยากรู้อยากเข้าใจและได้กำหนดเป็นปัญหาหรือตั้งเป็นสมมติฐาน (Hypothesis)

ขั้น ๑ ขนท 2 ใฝ่หาความรู้ด้วยการให้ความสนใจและตั้งใจฟังคำสอนอธิบายของครูอาจารย์ กับพยายามแสวงหาข้อมูลเพิ่มเติมด้วยการอ่านหรือศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ (Historical Sources) ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้แต่ละระดับชั้น การสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ และความคิดกับท่านผู้รู้ในวงการประวัติศาสตร์ ก็เป็นอีกทางหนึ่งซึ่งทั้งหมดรวมอยู่ในขั้นของการเก็บรวบรวมข้อมูล (Data Collection)

ขั้น ๑ ขนท 3 การพิจารณาวิวินิจฉัยและวิเคราะห์ความจริงแท้ของหลักฐานด้วยวิธีการ Criticism (ซึ่งประกอบด้วย External Criticism และ Internal Criticism) และพยายามทำความเข้าใจข้อเท็จจริง (Facts) ที่ได้ตามลำดับชั้น เริ่มจากการทำความเข้าใจอย่างกว้าง, ทำความเข้าใจให้ลึกซึ้ง และแจ่มชัดขึ้นเพื่อกันให้พบประเด็นสำคัญหรือแก่นแท้ของข้อเท็จจริงแล้วจัดระเบียบ, จำแนกให้ตรงตามประเภทของเรื่องและความรู้ เพื่อให้เกิดความพร้อมที่จะดำเนินการในขั้นต่อไป

ขั้น ๑ ขนท 4 เป็นขั้นของการสร้างความคิดรวมยอดหรือมโนทัศน์ (Concepts) หมายถึง แนวความคิดขั้นสุดท้ายที่เป็นผลมาจากการเรียนรู้ และทำความเข้าใจในประสบการณ์นั้น ๆ เริ่มจากการฝึกหัดใช้ความคิดและคิดให้เป็นนั่นก็คือการคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical or Reflective Thinking) โดยมีการมีพื้นฐานความคิดจากการใช้ความสังเกต (Observation) การวิเคราะห์ (Analysis) การเปรียบเทียบ (Comparison) การตีความ (Interpretation) และการสังเคราะห์ (Synthesis) เพื่อกันให้พบความจริงเกี่ยวกับสิ่งหรือเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ว่าเกิดเหตุการณ์หรืออะไร (What) ทำไมจึงเกิดขึ้น (Why) หรือมีสาเหตุจากอะไร และผลสะท้อนของสิ่งหรือเหตุการณ์นั้น ๆ เป็นอย่างไร (How)

ขั้น ๑ ขนท 5 เป็นขั้นของการนำเสนอ (Presentation) ประสบการณ์ (Experience) ที่ได้จากการเรียนรู้ ซึ่งอาจจะทำได้โดยการแสดงออก (Expression) ซึ่งทางความคิดความเห็น เช่นกล้าแสดงข้อวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีคุณธรรม สมเหตุสมผลและมีหลักเกณฑ์ พร้อมกับเปิดใจให้กว้าง (Openminded) เพื่อรับคำติชมจากผู้อื่นซึ่งจะเป็นประโยชน์มากต่อการประเมินผล (Evaluation) ให้ได้ข้อบกพร่อง เพื่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นรอบรู้ขึ้น